

MYKOLAS HOMOLICKIS APIE VYTAUTO KAPĄ, ANTKAPĮ IR ALTORIŲ SENOJOJE VILNIAUS KATEDROJE

BIRUTĖ RŪTA VITKAUSKIENĖ

Šis straipsnis¹ skirtas savotiškai sukakčiai: 2016 m. sukako 155 metai, kai paslaptingas profesoriaus Mykolo Homolickio rankraštis *Vilniaus katedros istorijos fragmentai* buvo perduotas Vilniaus laikinajai archeologijos komisijai (toliau – Vilniaus archeologijos komisija), ir lygiai tiek pat metų jį galime laikyti buvus dingusiu. Mykolas Homolickis (Michał Homolicki, 1791-11-22–1861-01-21), Vilniaus archeologijos komisijos ir Medicinos draugijos narys, XIX a. ir XX a. pradžioje laikytas vienu didžiausių Vilniaus eruditų. Sovietų valdžios dešimtmečiais jis buvo nepelnytai nustumiamas į paraštes ir gana retai cituojamas. Ypač reikšmingi Homolickio darbai yra skirti Vilniaus katedrai². Rengiantis pritaikyti šventyklą paveikslų galerijai, 1955–1956 m. buvo pradėti archeologiniai ir architektūriniai pastato tyrimai. Katedros kriptos metodiškai imtos tyrinėti dar tarpukariu, po karo daug dešimtmečių šie tyrimai buvo tęsiami. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kapo paieškos buvo tapusios didžiausia intriga, kėlusia daug

¹ Straipsnis parengtas pranešimo, skaityto tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Abiejų tautų sostinių katedros. Krokuvos ir Vilniaus vyskupiškios bažnyčios“ (Vilnius, 2016-10-12–14, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai), pagrindu.

² Plačiau žr. Rūta Janonienė, „Mykolo Homolickio indėlis į Lietuvos meno istoriją“, in: *Meno istorija ir kritika*, t. 7: *Menotyros ištakos Lietuvoje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2011, p. 55–62. Autorė neįtraukė vienos svarbios Homolickio publikacijos „Katedra wileńska“ (in: *Wizerunki i roztrząsania naukowe: Poczet nowy drugi*, Wilno, 1840, t. 13, p. 110–123). Tekste paminėta informacija apie Homolickio testamentu Vilniaus Senienų muziejui atitekusių Vilniaus katedros istorijai skirtą rankraštį, tačiau tolesni autorės svarstymai šiuo klausimu yra klaidingi. Pilną Homolickio publikacijų, išspausdintų leidinyje *Wizerunki i roztrząsania naukowe*, sąrašą žr. Virgilijus Pugačiauskas, „Lietuvos istorija „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe“ (1834–1843)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2001-2*, Vilnius, 2002, p. 229–234. Homolickis, kaip nurodo Pugačiauskas, buvo vienas aktyviausių žurnalo autorių.

diskusijų ir hipotezių. Apie dingusią ir šaltinių stokos rūko gaubiamą Vytauto palaidojimo vietą Vilniaus katedroje susikaupė nemažas pluoštas istoriografijos³. Homolickio rankraštyje aptinkama šaltinių analizė greta išivirtusių ir tebeklaidžiojančių įvairiausių spėliojimų išsiskiria nuoseklumu ir stebina moksline kompetencija. Vilniaus katedros statybos periodų datavimo ir pastato architektūros kaitos problematikai skirtuose tekstuose stigo pagrindinio, mano nuomone, šiems klausimams išspręsti reikalingo šaltinio – Vilniaus katedros kapitulos posėdžių protokolų (toliau – Kapitulos aktai) tyrimo. To nebuvo imamasi, o remiamasi dar XIX a. pirmoje pusėje paskelbtais žinomais Homolickio tekstais ir kapitulos archyve išlikusiais šių tekstų parengiamaisiais rankraščiais⁴.

Paslaptingą ir iki šiol niekieno neaptartą Mykolo Homolickio rankraštį aptikau 2003 m. dirbdama Krokuvos archyvuose. Šis straipsnis yra bandymas bent iš dalies atstatyti teisingumą ir pirmenybės palmę didžiojo kunigaikščio Vytauto kapavietės tyrimuose atiduoti šiam daugelį svarbių atradimų ir įžvalgų padariusiam Vilniaus istorinių paminklų ir šaltinių tyrinėtoju. Straipsnyje pristatoma Homolickio rankraščio, skirto Vilniaus katedrai, dalis, kurioje autorius pristato autentiškus šaltinius, susijusius su didžiojo kunigaikščio Vytauto kapaviete.

³ Pateiksime svarbiausias istoriografijos pozicijas: Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno: Od początków jego do roku 1750*, t. 2, Wilno: Wydawnictwo Adama Zawadzkiego, 1840, p. 228–230; *Kościół zamkowy czyli Katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, opracował ks. Jan Kurczewski, t. 1, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego, 1908, p. 14, 74; Władysław Zahorski, *Katedra wileńska*, Wilno: Nakład księgarni Józefa Zawadzkiego, 1904, passim; Stanisław Lorentz, „Groby królewskie w Wilnie“, in: *Kurjer wileński*, Wilno, 1933, Nr. 231, p. 2; Stanisław Lorentz, „Katedra wileńska“, in: *Kurjer wileński*, Wilno, 1934, Nr. 88, p. 3; Napoleonas Kitkauskas, *Vilniaus pilys: Statyba ir architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 21, 134–135; Napalys Kitkauskas, *Vilniaus arkikatedros požemiai*, Vilnius: Kultūra, 1994, passim; Napoleonas Kitkauskas, *Vilniaus pilys: Istorija, statyba, architektūra*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, passim; Vilniaus Arkikatedros Bazilikos gelbėjimo komiteto medžiagą žr. Algė Andriulytė, „Karališkųjų palaikų atradimas Vilniaus arkikatedroje 1931 m.: atvaizdų kolekcija“, in: *Acta Academia Artium Vilnensis*, t. 65–66: *Lietuvos kultūros karališkasis dėmuo: įvaizdžiai, simboliai, relikvai*, Vilnius, 2012, p. 327–360 (čia visa kriptų tyrimų istoriografija ir ikonografija); naujausia šaltinių ir istoriografijos analizę žr. Marek Janicki, „Grób i komemoracja wielkiego księcia Aleksandra Witolda w katedrze wileńskiej w kontekście upamiętnienia Władysława Jagiełły w katedrze krakowskiej propagandy jagiellońskiej XIV–XVI w.“, in: *Przegląd Historyczny*, 2020, t. 111, sąs. 4, p. 769–814. Adomo Honorijaus Kirkoro darbai aptariamai toliau.

⁴ Napoleonas Kitkauskas, *Vilniaus pilys*, passim.

Rankraščio dingimo aplinkybės. Vykdydamas Mykolo Homolickio valią jo rankraštį Vilniaus archeologijos komisijai 1861 m. kovo 10 d. perdavė gydytojas, Vilniaus medikų draugijos bibliotekininkas Anicetas Renjė (Anicety Renier *vel* Regnier, Reniger, 1804–1877)⁵. 1861 m. gruodžio 11 d. vykusiame Vilniaus archeologijos komisijos posėdyje Adomas Honoris Kirkoras (Adam Honory Kirkor, 1818–1886) pristatė rankraščio apžvalgą⁶. Iš jos sužinome, kad rankraštis nebuvo įrištas, o įdėtas į popierinį aplanką, ant kurio Homolickio ranka buvo titulas *Fragment z historyi kościoła Katedralnego (Vilniaus katedros istorijos fragmentas)* ir prieraišas *Rękopism Zbiór rozmaitych wyciągów i notat do życia wielkiego księcia litewskiego Witolda pod tytułem „Fragmenta Witoldowskie“, fol.* („Rankraštis. Įvairių ištraukų ir pastabų iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto gyvenimo, pavadintų „Vitoldianos fragmentai“, rinkinys“), o keliose vietose pavadinimas *Fragmenta Witoldowskie* pakartotas. Esą Homolickiui dar gyvam esant Kirkoras girdėjęs jį savo darbą taip vadindavus. Kirkoras nurodė, kad rankraščio apimtis – 211 didelių lapų ir keli šimtai lapelių su pastabomis ir išrašais, daugelis puslapių perbraukti, perrašyti naujai. Pateikęs detalų rankraščio turinį ir aukštai jį įvertinęs, Kirkoras kreipėsi į komisijos pirmininką grafą Eustachijų Tiškevičių siūlydamas, kad mielai imtųsi rankraščio parengimo spaudai ir jį išleisias 1862 m., beje, kartu su dar vienu Homolickio darbu – *Atsiminimai apie Jozefą Franką*, kurio yra 227 lapai, o visą pelną skirsias Draugijai⁷. Jo nuomone, prasminga būtų paskelbti ir didžiojo kunigaikščio Vytauto kapavietės atminimui 1853 m. Vilniaus katedroje įrengtos lentos dokumentus. Skaitant išsamų Kirkoro pranešimą, susidaro įspūdis, kad pranešėjas kalbėjo su dideliu įkvėpimu, justai didelės mokslinės Homolickio tyrinėjimų vertės suvokimas.

⁵ *Wolą ś. p. Profesora b. Uniwersytetu Wileńskiego Michała Homolickiego składa się do Muzeum następnie dzieła i rękopisma [...]*, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 46, b. 19, l. 54v–55r.

⁶ *W liczbie rękopisów pozostających po ś. p. prof. Homolickim [...]* „Fragment z historyi kościoła Katedralnego Wileńskiego“, *treść tego dzieła 'Grób, nagrobek i ołtarz Witolda w starej katedrze Wileńskiej. Inne jego wspomnienia i nadania w tym kościele. Ustępy i dodatki w związku z niemi, albo w zbliżeniu zostaiące. Na okładce i w kilku innych miejscach rękopism ten nosi ogólny tytuł „Fragmenta Witoldowskie“ [...]*, in: VUB RS, f. 46, b. 20, l. 181–227.

⁷ Šio rankraščio dalį Kirkoras perdavė išspausdinti Krokuvoje leistoje trijų tomų tekstų rinktinėje; žr. „Pamiętniki Dra Józefa Franka, profesora uniw. wil. Streszczone i uzupełnione przez Dra Michała Homolickiego“, in: *Na dziś: Pismo zbiorowe, poświęcone literaturze, naukom, sztuce, gospodarstwu krajowemu, handlowi i przemysłowi*, t. 1, 1872, p. 9–60; t. 2, p. 5–35; t. 3, p. 20–43.

Nuo to laiko Homolickio rankraštis dingio. Jau pusantro šimto metų istoriografijoje klaidžioja žinios apie mistinį Homolickio rankraštį⁸. Vilniaus archeologijos komisijos archyve jo nėra. Pralaimėjus 1863–1864 m. sukilimui, Vilniaus archeologijos komisijos veikla buvo sustabdyta, Vilniaus senienų muziejus reorganizuotas, eliminuojant iš jo rinkinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumui aktualius daiktus, o Kirkoras iš pradžių išvyko į Peterburgą, po 1870 m. – į Krokuvą.

1877 m. Varšuvoje išleistame leidinyje Kirkoras paskelbė straipsnį apie Vilniaus katedros lobyną, panaudodamas 1598 m. katedros kanauninko, Vilniaus dekaną Mikalojaus Decijaus sudarytą zakristijos inventorių⁹. Svarbu pažymėti, kad kartu su kitais rankraščiais Homolickio patikėtinis Renjė Vilniaus archeologijos komisijai perdavė ir Decijaus inventorių¹⁰. Decijaus

⁸ Pirmąją paskelbė Samuelio Orgelbrando enciklopedijoje išspausdinto straipsnio apie Homolickį autorius, pasirašęs inicialais F. M. S.; žr. *Encyklopedyja powszechna S. Orgelbranda*, t. 12, Warszawa: S. Orgelbranda Synowie, 1863, p. 103–105. Jis nurodė, kad Homolickio rankraštis *Fragmenta Witoldowe* yra Kirkoro nuosavybėje ir turėtų būti netrukus paskelbtas. Atkreiptinas dėmesys, kad šias žinias straipsnio autorius, matyt, turėjo iš Vilniaus archeologijos komisijos. Krokuvos moksliniuose kuluaruose rankraščiu domėtasi ir vėliau: kaip rodo Piotro Jamskio straipsnyje apie Vilniaus Šv. Kazimiero koplyčią pateikta žinutė, 1888 m. rengiamame spaudei Vilniaus kapitulos prelado Augustino Lipnickio (žr. Książd LIPNICKI AUGUSTYN – Prałat Kapituły Wileńskiej, Magister Św. Teologii, przeżywszy lat 91, <http://rossa.lt/index.php/component/content/article/2-uncategorised/98-wsparcie1>) rankraštyje *Historija wileńskiego katedralnego kościoła* užsiminta apie nebaigtą Homolickio rankraštį *Dawne bogactwa kaplicy Św. Kazimierza*; žr. Piotr Jamski, „Ołtarz relikwiarzowy w wileńskiej kaplicy św. Kazimierza w pierwszej połowie XVII wieku“, in: *Barok. Historia. Literatura. Sztuka*, Warszawa, 2005, t. 12, Nr. 2 (24), p. 42, išn. 5. Liudvikas Zoštautas (Ludwik Zasztowt) 1910 m. išspausdintame straipsnyje paminėjo turįs 1858 m. lapkričio 15 d. rašytą Homolickio tekstą apie Karališkąją koplyčią, kurį gavo iš Kirkoro; žr. [Ludwik Zasztowt], „Homolicki o grobach królewskich w Katedrze Wileńskiej“, in: *Kwartalnik Litewski: Wydawnictwo poświęcone zabytkom przeszłości, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu Litwy, Białorusi i Inflant*, Petersburg, 1910, t. 1, marzec, p. 41–47. Šis tekstas esą buvo skirtas Eustachijui Tiškevičiui. Zoštauto straipsnis atsirado dėl Władysława Zahorskiego 1909 m. aptiktų palaikų prie rytinės katedros sienos, kurie buvo priskirti vyskupui Valerijonui Protasevičiui. Į šį neeilinį įvykį gilinosi Janas Kurczewskis; žr. *Kościół zamkowy czyli Katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, opracował ks. Jan Kurczewski, t. 2: *Źródła historyczne na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, Wilno, 1910, p. 348.

⁹ Adam Honory Kirkor, „Skarbiec Katedralny w Wilnie“, in: *Kwartalnik Kłosów: Pismo naukowe i literackie*, Warszawa, 1877, t. 2, p. 161–197.

¹⁰ Aniceto Renjė buvo nurodyta: *Rękopism Regestr Apparatów i inszego sprzętu złota i srebra w kościele Sgo Stanisława Katedralnym na zamku Wileńskim spisany i rewidowany przez księdza Mikołaja Decjusza Prałata Dziekana w R. 1598, fol.* Šio dokumento originalo, išlikusio VUB RS (f. 4-35808 (A-2472)), pavadinimas šiek tiek skiriasi: *Regestr Apparatów y inszego*

inventoriaus originalas ir dabar saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, bet argi Homolickis galėjo turėti originalą? Ar buvo jį kruopščiai nusirašęs? Inventorių Homolickis ne kartą naudojo savo tyrinėjimuose ir jį citavo. Kol kas šią mįslę įminti sunku. Yra žinoma, kad kitas katedros zakristijos 1598 m. inventoriaus egzempliorius, daug labiau naudotas XVI a. pabaigoje ir XVII a., susidėvėjęs ir su daugeliu įvairių pastabų, yra patekęs į Vilniaus mokslo bičiulių draugijos rinkinius¹¹. O Vilniaus universiteto egzempliorius – švarutėlis. Iš tiesų, atidžiau ištyrus pačių inventorių originalus ir Kirkoro publikaciją, matyti, kad pastarojoje apstu klaidų¹². Savo straipsnio įžangoje Kirkoras nurodė, kad pasinaudojo Homolickio rankraščiu *Vitoldianos fragmentai*, šitaip dar kartą informuodamas visuomenę apie tokio darbo egzistavimą. Bet priedaše jis pabrėžė, kad nežinąs, kas tam rankraščiui nutikę, o esą dar Homolickiui gyvam esant, gavęs iš jo kelias svarbias pastabas¹³. Ši pacituota Kirkoro pastaba yra netiesa, nes Homolickio rankraštyje katedros lobyno aprašymui ir analizei skirta 92 lapai teksto. Bet labiausiai glumina tai, kad vien pirmu žvilgsniu palyginus Vilniaus archeologijos komisijai perduotame Homolickio rankraštyje analizuojamą katedros lobyną ir Kirkoro publikaciją, matyti, jog pastarasis Homolickio tyrimą panaudojo pilnutinai, daugelyje vietų nepakeisdamas nė žodžio, pateikdamas net tokias detales kaip, pavyzdžiui, Vytauto laikų lietuviškų kapų kursą XIX a. vidurio lenkiškais auksiniais. Kirkoras melavo, kad nežino, kas nutiko Homolickio rankraščiui, o savo publikaciją rengė turėdamas jį po ranka.

Homolickio rankraštis apėmė daugelį Vilniaus katedros istorijos aspektų, ne vien lobyno istoriją. Jis nusprendė ir toliau juo naudotis. 1882 m.

Sprzętu, złota y srebra; w kosciele S. Stanisława Cathedralnym na Zamku Wileńskim: spisany y reuidowany w Roku Pańskim 1598.

¹¹ Šių inventorių analizę ir palyginimą žr. Birutė Rūta Vitkauskienė, „Inwentarz katedry wileńskiej z roku 1598“, in: *Skarbiec katedry wileńskiej. Zamek królewski w Warszawie 2 lipca – 28 września 2008 / Zamek Królewski na Wawelu 15 października 2008 – 15 stycznia 2009*, Warszawa: Zamek królewski w Warszawie, 2008, p. 71–101.

¹² Antai minėtame Kirkoro straipsnyje „Skarbiec Katedralny w Wilnie“ p. 168, nr. 15 aprašytas auksinis pacifikalas nei viename inventoriaus egzemplioriuje, nei 19 išnašoje minimame Homolickio straipsnyje apie 10 000 kankinių altorių Vilniaus katedroje (žr. *Wiżerunki i roztrząsania naukowe*, 1840, t. 13, p. 111) nefigūruoja.

¹³ *W rękopiśmie pozostalym po ś. p. Michale Homolickim pd. t. „Fragmenta Witoldowskie“, przekazany byłej kommissyi archeologicznej w Wilnie, zawierało się niemało szczegółów i o skarbcu katedralnym, chociaż wiadomości te, jako dodatkowe, nie stanowiły całości. Nie wiemy co się stało z tym rękopisem, ale jeszcze za życia ś. p. Homolickiego mieliśmy udzielonych przez niego kilka ważnych spostrzeżeń* (Adam Honory Kirkor, „Skarbiec katedralny w Wilnie“, p. 161).

Varšuvoje Józefo Ungero spaustuvėje buvo išleista Kirkoro knygelė *Groby wielkksiążęce i królewskie w Wilnie*, perteikianti didžiausią Vilniaus katedros intrigą – didžiojo kunigaikščio Vytauto kapavietės istoriją¹⁴. Įžangoje Kirkoras su didele pagarba paminėjo Homolickio darbą, bet toliau jo knygos tekste randame nuo Homolickio nurašytus ištisus sakinius¹⁵. Maža to, dėstydamas Vytauto kapo ir altoriaus istoriją Kirkoras panaudojo pastraipas iš Homolickio rankraščio, o išnašose pateikė nuorodas į fiktyvius Homolickio straipsnius leidinyje *Wizerunki i roztrząsania naukowe* (tomų numeriai ir puslapiai taip pat buvo fiktyvūs). Kirkoro darbe, kuriuo rėmėsi visi vėlesni katedros tyrinėtojai, nėra pakankamos argumentacijos ir nuorodų į šaltinius.

Lygiai tą patį apie Vytauto kapą Kirkoras pakartojo 1886 m. išleistoje monografijoje *Bazylika litewska*¹⁶. Tai paskutinis Kirkoro veikalas. Įžangoje, kaip ir anksčiau, yra pakartota, esą Homolickis skolinęs jam savo užrašus.

Ateitis įvertins Kirkoro, neprisipažinusio, kad turėjo Homolickio rankraštį ir juo tiesiogiai naudojosi, poelgį ir jo publikacijas. Kirkoras išsaugojo šį vertingą darbą savo archyve. Kaip matyti iš 1933 m. paskelbto Krokuvos Jogailaičių bibliotekos įsigijimų 1881–1901 m. katalogo, Homolickio rankraštis, kartu su visu Kirkoro archyvu, buvo perduotas greičiausiai neužilgo po jo mirties – 1886 m.¹⁷ Katalogo sudarytojas bibliotekininkas Władysławas Wisłockis (m. 1900), matyt, atidžiai peržiūrėjo perimamus dokumentus ir atkreipė dėmesį į aukščiau išvardintus Kirkoro veikalus. Jis ranka parašytose pastabose prie Homolickio rankraščio su nuostaba konstatavo, kad Kirkoras neprisipažino laikęs Homolickio darbą pas save (*co uderza nieprzyjemnie w zestawieniu z tekstem...*).

Homolickio rankraštis *Vitoldianos fragmentai*. Homolickio rankraštis, kurio tikslus pavadinimas yra *Fragment z historii kościoła Katedralnego Wi-*

¹⁴ Adam Honory Kirkor, *Groby wielkksiążęce i królewskie w Wilnie*, Warszawa: druk Józefa Ungra, 1882.

¹⁵ Kirkoras lenkia galvą prieš Homolickio talentą: *Najpracowitszy z badaczów wileńskich, prof. Michał Homolicki, który najstaranniej wszystkie akta kapituły przejrzał i wypisy stosowne porobił, a z których, jak również z uczynności ks. prałata M. Herburta z udzielonych nam przez niego aktów w przekładzie i my porobiliśmy obszernie wypisy [...]*. Iš tikrųjų Homolickis darė išsamius išrašus iš lotyniškų Kapitulos aktų, juos analizavo ir jais grindė savo tyrimą, o Kirkoras tais išrašais pasinaudojo.

¹⁶ Adam Honory Kirkor, *Bazylika litewska*, Kraków: druk Wł. L. Anczyca i Spółki, 1886.

¹⁷ *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej, nr. 4175–5182*, Kraków: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Jagiellońskiej, 1933. Kirkoro fondo aprašymas įklijuotas tarp p. 114–115.

leńskiego. Grób, nagrobek i ołtarz Witolda w starej katedrze wileńskiej. Inne jego wspomnienia i nadania w tym kościele. Ustępy i dodatki w związku z niemi albo w zbliżeniu zostające (Vilniaus katedros istorijos fragmentas. Vytauto kapas, antkapis ir altorius senojoje Vilniaus katedroje. Kiti jo paskyrimai ir fundacijos šiai bažnyčiai. Ekskursai ir priedai, susiję su šiomis fundacijomis arba joms artimi; rankraščio signatūra: Kraków, Biblioteka Jagiellońska, rps 4497/IV, t. 17), rašytas ant didelių ir mažesnių 220 lapų, tekstas užpildo abi lapo puses. Rankraštis prasideda vienu žodžiu *Najważniejsze* („Svarbiausia“), atrodo, kad tai galėjo būti paties autoriaus paliktas įrašas, norint parodyti, koks svarbus jam buvo šis darbas. Rankraštis nėra tvarkingas ir skaityti jį nelengva. Paginacija gana paini ir trūkinėjanti, autoriaus mintys dėstomos klampiai, nuolat braukant parašytus puslapius, perrašant juos iš naujo, su daugybe pasikartojimų ir ilgų ekskursų. L. 37r Homolickis surašė bendrą savo rengiamo teksto apie Vytauto kapavietę turinį *Poczet rzeczy*. Verta čia jį pateikti, nes atskleidžia, kokį gigantišką darbą iš Vilniaus katedros istorijos ir jos šaltinių tyrimų istorikas buvo sumanęs:

- I. Miejsce grobu Witolda i ołtarz
 - II. Ołtarz i nagrobek Witolda
 - III. Ołtarz Witoldowski Bożego Ciała. Położenie jego nie w kaplicy, lecz w głównym kościelnym gmachu
 - IV. Zniknienie nagrobku i ołtarza Witolda. Dwie uchwały kapitulne o jego wznowieniu. Co się stało ze szczątkami bohatera?
 - V. Uposażenie Witoldowskiego ołtarza
 - VI. Ustęp. Ołtarz Św. Krzyża albo Dziesięciu Tysięcy Rycerzy Męczenników (Rycerzy) w pośród kościoła, wskrzeszony przez Waleryana biskupa, i kaznodzieja katedralny biskupi
 - VII. Ołtarz Witoldowski Bożego Ciała i kaznodzieja katedralny wileński
 - VIII. Ołtarz Witoldowski był tylko jeden i pierwiastkowe jedna była altarya. Przyczyna zmieszania go z ołtarzem Św. Krzyża pośród kościoła. Kaznodzieje kapitulny
- [I. Vytauto kapo vieta ir altorius
 - II. Altorius ir Vytauto antkapis
 - III. Vytautinis Dievo Kūno altorius. Jo vieta ne koplyčioje, o pagrindinėje bažnyčios erdvėje
 - IV. Vytauto antkapio ir altoriaus dingimas. Dvi kapitulos nutartys dėl jo atnaujinimo. Kas nutiko didvyrio palaikams?
 - V. Vytauto altoriaus aprūpinimas
 - VI. Ekskursas. Šv. Kryžiaus arba Dešimties tūkstančių riterių kankinių altorius katedros viduryje, atnaujintas vyskupo Valerijono Protasevičiaus, ir katedros vyskupo pamokslininkas

- VII. Vytautinis Dievo Kūno altorius ir katedros Vilniaus pamokslininkas
 VIII. Vienintelis Vytauto altorius, nes iš pradžių tik viena buvo altarija. Jo ir Šv. Kryžiaus altoriaus katedros viduryje supainiojimo priežastis. Kapitulos pamokslininkai]

Ir tai tik viena aptariamo rankraščio dalis. Tolesnės yra skirtos katedroje rastai herbinei plokštei, trofėjinėms vėliavoms, 1598 m. katedros inventoriui, Šv. Kazimiero koplyčios dokumentams, esantiems Prūsijos bibliotekoje Berlyne, apie kuriuos Homolickis sužinojo iš Ambroży Grabowskio (1782–1868) Eustachijui Tiškevičiui 1858 m. kovo 20 d. rašyto laiško¹⁸.

Šiame straipsnyje bus aptarta viena šio rankraščio dalis – Homolickio išdėstytos mintys apie dingusią Vytauto kapavietę. Tai pirmoji rankraščio dalis, apimanti apie 64 lapus teksto, turinti atskirą pavadinimą *O grobie, nagrobku, ołtarzu i obrazie Witolda w dawnej katedrze wileńskiej* („Apie Vytauto kapą, antkapį, altorių ir paveikslą senojoje Vilniaus katedroje“). Prieš pradėdant jį nagrinėti, verta paminėti, kad Homolickis buvo lankęsis katedros kriptose ir, kaip matyti iš jo straipsnių, išspausdintų leidinyje *Wizerunki i roztrząsania naukowe*, ieškojo katedros perstatymus menančių žymių ir šaltinių. Jis genialiai numanė, kad iki 1530 m. gaisro katedra buvo likusi tokio pat dydžio, kokią ją buvo pastatęs Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila. Homolickis įrodė, kad tik po Vilniaus vyskupo Jono iš didžiųjų kunigaikščių 1534 m. liepos 22 d. sudaryto kontrakto su architektu Bernardino Zanobi de Giannotis (?–1541) dėl katedros statybos ir vėliau įvykdytos rekonstrukcijos katedra paplatėjo į pietinę pusę, buvo naujai pastatyta Manvydų koplyčia (*kaplica Montwidowska*, kaip jis manė, dabartinio pietinio įėjimo vietoje), o katedros presbiterija ir kanauninkų choras smarkiai padidėjo į rytų pusę. Homolickiui rūpėjo nustatyti, kur katedroje iki 1530 m. buvo zakristija ir iždinė (*skarbiec*). XVI a. pirmo trečdalis kapitulos aktuose jis aptiko tik tris apie tai bylojančius įrašus, iš kurių tik vienas – 1529 m. gegužės 17 d. įrašas įvesdinant Joną iš Domanovo katedros klebonu – tiksliai apibrėžia, kad dešinėsios choro stalės buvo pietinėje pusėje¹⁹.

¹⁸ Pastarieji dokumentai Antrojo pasaulinio karo metais pateko į Krokuvą; publikuota: Birutė Rūta Vitkauskienė, „Šv. Kazimiero koplyčios fundacija, statybos ir dekoravimas XVII a. šaltinių duomenimis“, in: *Šventasis Kazimieras istorijos vyksme: Įvaizdis ir refleksija*, sudarytojas Paulius Subačius, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2006, p. 31–56 (paskelbti originalūs tekstai ir vertimai).

¹⁹ *Że tu ławka choru kanoniczego bierze się od południa, dowodzi odbyta w r. 1529 intallacya Jana z Domanowa kanclerza diecezjalnego na prątata proboszcza katedry wileńskiej, któremu wyznaczono pierwsze stallum w prawej stronie chóru ku pałacowi biskupemu.* Homolickio rankraščio

Šis įrašas pateikiamas Jano Kurczewskio išrašuose²⁰, o tik jis, Homolickio nuomone, įrodo, kad 1524 m. suteikiant vietą kanauninkų stalėse kunigui Vaclovui Čirkai (Wacław Czyrka), nurodoma, kad dešinioji arba pietinė choro pusė buvusi priešais zakristiją (*przy instalacji na kanonię ks. Wacława Czyrki w r. 1524 dano mu stallum szóste na prawej stronie chóru kapitulnego przy zakrystyi – „stallum sextum in dextra parte chori penes sacristiam versus altare maius“*, cit. *Akta kapituły, t. 1, r. 1524 VIII 4, nr. 243*)²¹. Kaip matome iš originalo teksto, Čirka gavo buvusią Andriejaus Nadboro vietą. Tais pačiais metais, kiek anksčiau, vasario mėnesį, į kapitulos sudėtį buvo įrašytas Nadboras, tuo metu tik žemųjų šventimų klierikas. Jam paskirta šeštoji vieta kairėje choro pusėje, prie durų į išdinę (*stallum sextum penes thesaurum in chori parte sinistra*, cit. *Akta kapituły, t. 1, 1524 II 12, l. 67, nr. 219*)²². Taip pirmoji ir didžiausia Vytauto kapo problema buvo išspręsta. Homolickio tyrimas

paginacija šioje teksto vietoje yra neaiški. Todėl čia ir kitose citatose lapai nenurodomi. Autorius pateikė tikslią nuorodą į Kapitulos aktus: *Akta kapitulne, r. 1529 V 17, k. 132–133, nr. 475*. Originalo tekstą žr. *Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII, t. 1: 1502–1533*, parengė Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p. 252–253: *Domini Ioannis de Domanowo prepositi receptio. [...] post maturam missam infra decantacionem per vicarios horarum canonicarum predictum Ioannem Domanowski in ecclesiam predictam cathedralem Vilnensem intromiserunt ac realem et actualem possessionem, eidem stallum in choro videlicet primum in dextra parte versus palatium episcopi* (pabraukta mano, – B. R. V.), *vocem et locum in capitulo assignaverunt et in prepositum suum receperunt [...]*.

²⁰ Jan z Domanowa zostaje prepozytem; dano mu pierwszą stalę po prawej ręce, naprzeciw pałacu biskupiego (132–133) (cit. iš: *Kościół zamkowy czyli Katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, opracował ks. Jan Kurczewski, t. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno: druk Józefa Zawadzkiego, 1916, p. 31).

²¹ Kurczewskis šią protokolo pastraipą pateikė labai apibendrintai, praleidęs mums rūpimas detales: *4 sierpnia. Po długich protestach i reprotetach nareszcie Wacław Czyrka przyjęty do gremium kanoników*; žr. *Kościół zamkowy*, t. 3, p. 18; originalo tekstą žr. *Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis, t. 1, p. 130–132: Receptio d. Venceslai Czyrka vigore literarum exequutorialium ad canonicatum et prebendam Vilnensem. [...] deinde exiens de capitulari loco duxit superpilitiatium dominum archipresbyterum exinde ad chorum, demum sibi in personam sui principalis sextum stallum in dextra parte chori penes sacristiam versus altare mayus, in quo protunc dominus Andreas Nadbor stabat, assignavit.*

²² Kurczewskio išrašuose informacija apie Nadboro priėmimą yra, bet mums rūpima svarbi detalė apie katedros presbiterijos struktūrą nepateikiama; žr. *ibid.*, p. 18; originalo tekstą žr. *Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis, t. 1, p. 130–132: Receptio d. Andree Nadbor. [...] et in minibus mei, notarii capitularis, ad sancta Dei evangelia prestito stallum sibi sextum penes thesaurum versus in chori parte sinistra et locum similiter extremum in capitulo versus ostium cum [?] plenitudine [?] iuris canon[ici vel um?] assignaverunt presentibus testibus quibus supra*. Tenka sutikti, kad ši teksto vieta paini, galbūt dėl to Kurczewskis pasistengė originalą sutrumpinti.

patvirtino, kad Teodoras Narbutas, publikavęs Bychovco metraščio liudijimą, esą 1430 m. Vytautas buvo palaidotas „bažnyčios chore kairėje pusėje prie zakristijos durų“ (*w chórze na lewoj storonie wedle drzwi zakrystii*), buvo teigus teigdamas, kad tuometinėje katedroje zakristija buvusi pietuose. Nes žvelgiant į Didįjį altorių, dešinė arba pietinė pusė kanoniškai yra vadinama kairiąja arba Epistola, o kairė arba šiaurinė – Evangelija. Iki 1530 m. gaisro, kaip matyti iš Kapitulos aktų, katedros choras, kur stovėjo kanauninkų suolai, nebuvo atskirtas navomis nuo zakristijos ir išdinės. Tuometinės katedros presbiterijos ir altorių sistemą Homolickis įsivaizdavo buvus panašią į Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios, kai iš abiejų choro pusių yra durys į šonines patalpas.

Homolickis negalėjo atlikti tokių tyrinėjimų katedros rūsiuose, kokie buvo padaryti XX a., tačiau iš jo aiškinimų matyti jį manius, kad Vytauto 1430 m. spalio 21 d. katedrai duotoje privilegijoje minimas Šv. Mykolo Arkangelo altorius, prie kurio jis pasirinko savo palaidojimo vietą, iki 1530 m. gaisro turėjęs stovėti senosios, dar Jogailos statytos katedros chore, pietinėje pusėje, prie durų į zakristiją. Jis visiškai teisingai numanė, kad tuometinės katedros presbiterija siekė antrąją piliorių porą, žvelgiant nuo Didžiojo altoriaus pusės naujojoje, padidintoje bažnyčioje. Taip nebeliko vietos teiginiams, esą Vytautas po 1399 m. gaisro pastatė daug didesnę, trinavę halės konstrukcijos katedrą. Homolickio atrasti šaltiniai patvirtina neseniai muziejininko ir žymaus numizmatikos tyrinėtojo Eduardo Remeco iškeltą hipotezę, kad dabartinė stačiakampė katedros presbiterija su šoninėmis navomis, siekiančiomis rytinę sieną, buvo suformuota po 1530 m. gaisro²³.

Šioje vietoje dar galėčiau nuo savęs pridurti, kad nelabai aišku, kodėl historiografijoje kartojama žinia apie šiaurinėje senosios katedros pusėje buvusią pirmojo Vilniaus vyskupo Andriaus Vasilos (Andrzej Wasilo, ?–1398) koplyčią. Koplyčios fundaciniame dokumente vyskupas rašė: *construimus construereque fecimus unam capellam in honorem beatorum Andreae apostoli et Francisci Conf. Gloriosi circa sacristiam et chorum cathedralis Vilnen. ecclesiae [...]*, šioje koplyčioje jis steigia altariją Dievo Motinos ir Dievo Kūno garbei (*In qua quidem capella erigimus et fundamus altare ad laudem Dei omnipotentis et honorem eius almae genitricis virginis Mariae, et specialiter in laudem et honorem Corporis Christi [...]*), kas aiškiai nurodo, kad tai turėjusi būti patalpa greta zakristijos, kurioje veikiausiai buvo saugomas Švč. Sakra-

²³ Eduardas Remecas, „Vilniaus gaisro datavimo problematika: ar tikrai Vilniaus pilis sunaikino 1419 m. gaisras?“, in: *Lietuvos pilys. 2010*, Vilnius, 2011, Nr. 6, p. 76–91.

mentas²⁴. Greičiausiai nuomonė apie šiaurinėje pusėje buvusią vyskupo Andriaus koplyčią įsitvirtino XX a. aštuntame–devintame dešimtmetyje vykusių archeologinių tyrimu metu atradus pirmosios, arba mažosios, katedros pamatų likučius ir manant buvus dvi patalpas prie šiaurinės presbiterijos sienos²⁵. Bet dabar išaiškintų šaltinių šviesoje atrodo, kad tai galėjo būti pirmoji katedros išdinė (*skarbiec*).

Taigi savo darbe Homolickis pirmąjį Vytauto kapo ir Šv. Mykolo Arkangelo altoriaus egzistavimo etapą apibrėžia 1430–1530 m., lygiai šimtmečiu. Po 1530 m. gaisro beveik tris dešimtmečius tęsėsi naujos katedros statybos darbai. Katedra konsekruota tik 1557 m.²⁶ Iki šios datos jokių žinių apie Vytauto altorių Homolickis nerado. Jis sukritikavo Narbutą, esą iš piršto išlaužusį žinią, kad karalienė Bona 1553 m. Vytautui antkapį pastatė šiaurinėje navoje. Analizuodamas XVI a. Kapitulos aktus ir pateikdamas į juos nuorodas Homolickis pastebėjo, kad XV a. didžiojo kunigaikščio Vytauto Šv. Mykolo Arkangelo altoriui užrašytos pajamos po 1530 m. pastatytoje katedroje perėjo vadinamajai Vytauto altarijai (*altaria Witoldowska*)²⁷. Ir štai 1557 m. Vytauto altoriaus altarista italas Aleksandras de Pessenti skundėsi dėl jam neišmokamų beneficijų, o 1558 m. Žygimantas Augustas išdavė privilegiją kapitulai pačiai parinkti vadinamąjį karališkąjį pamokslininką ir skirti jam Vytauto altarijos pajamas (*prawo podawania Witoldowskiego ottarza*). Dievo Kūno altorius dar niekur neminimas. Homolickis rašo, kad Švč. Sakramentas

²⁴ „Wyciąg dosłowny z dokumentu fundacyjnego tegoż biskupa Andrzeja Wasiłły względem zbudowanej przezeń kaplicy“, in: *Kościół zamkowy*, t. 2, p. 17.

²⁵ Daug painiavos pirmojo Vytauto kapo paieškose atsirado dėl Kitkausko tekstų, kuris laikėsi nuomonės, kad pirmykštis Vytauto kapas buvo katedros choro šiaurinėje pusėje; žr. Napalys Kitkauskas, *Vilniaus katedros požemiai*, p. 60. Dar kartą skrupulingai šaltinius analizavo Marek Janickis, paminėjęs mažiau žinomas diskusijas šiuo klausimu; žr. Marek Janicki, *Grób i komemoracja*, p. 781, išn. 47; p. 800–802. Tačiau galiausiai jis konstatavo, kad vieningos nuomonės neprieita.

²⁶ Kurczewskis šią žinią perteikia taip: [1557 październik] ... o wygrodzenie cmentarza dookoła katedry przed jej konsekracją (*Kościół zamkowy*, t. 3, p. 44).

²⁷ Verta atkreipti dėmesį į neseniai paskelbtą žinutę, kad paskutinioji Vytauto duotis katedrai – Iumenio valdos užrašymas 1430 m. spalio 21 d. ir visi su tuo susiję įpareigojimai buvo tokie svarbūs, kad 1511–1513 m. perrašyti į Kapitulos aktų knygą, o tarp 1522 ir 1559 m. suformuluotas specialus nutarimas, tapęs Kapitulos statuto 64 paragrafu: *De exequis Vitoudi singulis quartalibus anni complendis*, nurodantis kanauninkams kas ketvirtį melstis už donatoriaus sielą; žr. Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015, p. 66, 166–167, 329. Apie didžiojo kunigaikščio Vytauto kulto stiprėjimą žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 787–788. Vytauto minėjimų tradicija Vilniaus katedroje Homolickiui buvo žinoma.

naujojoje katedroje iš pradžių buvo laikomas Karališkąja vadinamoje koplyčioje, kurioje buvo palaidoti Žygimanto Senojo broliai – Kazimieras ir Aleksandras Jogailaičiai ir kuri jau 1534 m. buvo atstatyta. Homolickis nurodė Motiejaus Strykovskio įveltą klaidą, vėliau daugelio pakartotą, teigusią, kad 1506 m. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras buvęs palaidotas toje pačioje koplyčioje, kur ir jo brolis Kazimieras, o prieš tai – Vytautas gulėjo. Esą tai buvusi visų Lietuvos didžiųjų kunigaikščių – ir Žygimanto Kęstutaičio, ir Mykolo Žygimantaičio, Švitrigailos, arba valdančiosios dinastijos – kripta. Tačiau šiame Strykovskio teiginyje nėra logikos, nes Kazimieras Jogailaitis sūnui Kazimierui mirus 1484 m., pastatė atskirą Švč. Mergelės Marijos vardo koplyčią. Nesama jokių žinių, rašo Homolickis, kad į ją būtų perkelti seniau mirusių didžiųjų kunigaikščių palaikai. Žygimantas Senasis šią koplyčią atstatė po 1530 m. gaisro, kaip rodo 1534 m. gegužės 29 d. duota privilegija, tik savo dviejų brolių Kazimiero ir Aleksandro palaikams pagerbti²⁸. Argi būtų nutylėjęs, stebisi Homolickis, jeigu ten pat būtų buvęs palaidotas Vytautas ir kiti šeimos nariai?

Reikia pasakyti, kad skaitant šią Homolickio rankraščio dalį matyti, kaip ilgai jis blaškėsi ir kankinosi, kol pagaliau priėjo prie savo galutinių išvadų. Jis nuolat perrašinėjo tas pačias įrodinėjimų pastraipas, daug kartų tikrindamas šaltinių patikimumą ir logiką.

Vytauto altorius imtas vadinti Dievo Kūno (*Bożego Ciata*), mažuoju arba Ciborijos altoriumi (*Altare minus seu Ciborii*) po 1573 m., kai vyskupas Valerijonas Protasevičius užbaigė katedros vidaus pertvarkymą, pastatė ir ap rūpino Šv. Kryžiaus altorių katedros viduryje, prie kurio ir sau kapavietę pasirinko²⁹, o į šiaurinės navos gale pastatytą altorių perkėlė Švč. Sakramentą ir prie jo padėjo karalienės Bonos Sforzos užsąkytą Vytauto antkapį. Homolickis pabrėžia, kad šiam altoriui pridėtas Vytautinio pavadinimas įsitvirtino ne dėl antkapio, o dėl altarijos ir Vytauto užrašytų pajamų, nes

²⁸ Apie šią privilegiją iš Homolickio rankraščio: *Capellam Beatae Mariae Virginis, sub qua Serenissimi olim Alexandri Regis et Casimiri fratrum nostrorum germanorum corpora noscuntur deposita, ad pristinum statum et nitorum restituimus (Przywilej ponowny w r. 1534 dnia 29 Maia)*. Janickis atkreipė dėmesį, kad Kirkoras 1882 m. išleistoje savo knygoje apie Vilniaus katedrą paneigė Strykovskio paskleistą mitą apie Karališkojoje koplyčioje palaidotus Lietuvos kunigaikščius (Adam Honory Kirkor, *Groby wielkksiążęce*, p. 14, išn. 8); žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 793. Dabar mes žinome, iš kur Kirkoras paėmė šią mintį.

²⁹ Iš vyskupo Protasevičiaus užrašymo Šv. Kryžiaus altarijai dokumento: *apud altare vero nostram praedictum, a nobis nunc in ecclesia praefata fundatum, ante quod et sepulturam corpori nostro, cum defunctum fuerit [...]* (cit. iš: „Zapis dóbr Borodzicze na Altarję Św. Krzyża i kaznodzieję katedralnego przez biskupa Protasewicza“, in: *Kościół zamkowy*, t. 2, p. 63).

tokia buvusi ir kitų su žymiais asmenimis siejamų altorių pavadinimų tradicija: Pilypavičiaus (*Filipowiczowski*), Rumbolto (*Rumbołtowski*), Valerijono (*Waleriański*), Vainos (*Wojnianski*) ir panašiai. XVI a. antroje pusėje Vytauto arba Dievo Kūno altorius buvo antrasis pagal svarbą po Didžiojo ir nepaprastai gausiai aprūpintas. Šio altoriaus vietą gerai atspindi 1607 m. įrašas Kapitulos aktuose, kai kanauninkui Steponui Vilčopolskiui (Stefan Wilczopolski) už nusižengimą pašalintam iš kanauninkų stalių, buvusi paskirta bausmė kanonines valandas melstis prie Vytauto altoriaus, kuriame buvo laikomas Švč. Sakramentas, stovėjusio už kapitulos choro, šiaurinės navos gale³⁰. Tuo metu kanauninkų choras nebuves taip aukštai pakeltas, kaip dabar, o tik atitvertas tvorele. Pietinės navos gale buvo durys į katedrą karališkajai šeimai, kurias dėl palydos dvariškių keliamo triukšmo liepta rakinti. Vėliau šioje vietoje buvo pastatyta naujoji Šv. Kazimiero koplyčia, o katedros rytinėje sienoje atsirado su rūmais sujungta galerija.

Homolickis savaip interpretavo Szymono Starowolskio (1588–1656) publikuotą Vytauto epitafijos įrašą. Jis atskyrė du dalykus: antkapį ir epitafiją. Esą, iš teksto matyti, kad karalienė Bona užsakė tik antkapį, kurio instaliacija užtruko. Vyskupas Protasevičius Vytauto antkapį pastatė pridėdamas įrašą, kurio formuluotė, kad paminklas skirtas šios šventovės geradariui (*Monumentum hoc Benefactori templi huius*), rodo antkapį buvus ne katedros statytojui, o geradariui³¹. Homolickis apgynė Protasevičių, daugelio kaltintą kone Vytauto palaikų išniekinimu. O iš tikrųjų Vytauto kaulai specialioje skrynelėje (kaip tais laikais buvo įprasta perlaidoti), kartu su antkapiu ir epitafija buvo sudėti garbingiausioje vietoje, greičiausiai į dešinę nuo Dievo Kūno altoriaus, t. y. į Didžiojo altoriaus pusę, o visas altorius buvęs atitvertas tvorele, už kurios buvo vieta atsisėsti. Todėl Dievo Kūno altorius buvo panašus į koplyčią, bet tais laikais, kaip rašo Homolickis, net ir prie pilorių stovėję altoriai būdavo atitveriami.

Katedra vėl degė 1610 m. Ją atstačius, Švč. Sakramentas buvo perkeltas į naują Didįjį arba Vikarų altorių prie rytinės presbiterijos sienos, o Vytauto

³⁰ *Posadę Witoldowskiego ołtarza lepiej jeszcze objaśnia wyrok kapitulny na ks. Stanisława Wilczopolskiego w r. 1607. Bo za to, że ks. Wilczopolski przez swe ustawiczne w kościele gadanie czynił przeszkodę w nabożeństwie obok siedzącym kapituła odsądziła go na 2 miesiące od stallum kanoniczego, wyznaczając mu miejsce do modlitwy za chorem kapitulnym przed ołtarzem Witolda, w którym się sakrament Najświętszy przechowuje.* Nuoroda į *Acta Capituli, 1607 die 17 Junii, fol. 307*. Šioje pastraipoje Homolickis priduria, kad už tokį menką nusižengimą bausmė melstis uždaroje koplyčioje būtų buvusi per griežta.

³¹ Janickio, aptikusio karalienės Bonos Sforzos 1535 m. pateikto teksto Vytauto antkapio originalą, svarstymus šiuo klausimu žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 789–794.

arba Dievo Kūno altoriaus pavadinimas iš dokumentų dingio. 1628 m. gegužės 16 d. kapitula priėmė nutarimą Vytauto altorių ir antkapį atstatyti, bet tai nebuvo padaryta³². Albertas Vijūkas-Kojalavičius 1669 m., jau po karo su maskvėnais, Antverpene išleistoje Lietuvos istorijoje paminėjo, kad Bona Sforza dešinėje Didžiojo altoriaus pusėje pastatė marmurinę antkapį³³. Galima numanyti, rašo Homolickis, kad iki 1655 m. vasaros Vytauto antkapio dalys dar buvo išlikusios. Taigi antruoju Vytauto altoriaus, vadinto Dievo Kūno arba Švč. Sakramento altoriumi, egzistavimo etapu Homolickis laikė 1557/1559–1610 m., arba nuo pirmojo šio pavadinimo paminėjimo iki altoriaus ir antkapio sunaikinimo. Jis rašė, kad po 1610 m. Vytauto arba Dievo Kūno altoriaus pavadinimai dingsta iš kapitulos dokumentų, o mišios laikomos prie kito altoriaus (bet nenurodė, kurio).

Homolickis parodė daug atidumo ir sąžiningumo, kai gilindamasis į Kapitulos aktus suprato, kad kadaise pats suklydo leidinyje *Wizerunki i roztrząsania naukowe* rašydamas, jog Šv. Kryžiaus altorius katedros viduryje taip pat buvęs Vytauto fundacija³⁴. Šiai savo paties žiniai paneigti Homolickis rankraštyje paskyrė atskirą tyrimą, kurį perteikti dabar neturime galimybių; paminėsiu tik, kad šią klaidą įvėlė patys kapitulos nariai, kaitaliodami atskirų altarijų pajamas ir kanauninkų beneficijas. Homolickis tvirtai teigia, kad Vytauto altorius katedroje visą laiką buvęs tik vienas, o ne du³⁵.

Tuo Vytauto kapavietės paieškas galima būtų baigti. Nes tik dar vieną kartą – 1697 m. spalio 8 d. – generalinė kapitula priėmė nutarimą katedroje pastatyti Vytautui paminklą³⁶. Tačiau prasidėjęs tarpuvaldis ir Šiaurės karo metai, marmetis užkirto kelią šiems ketinimams. Apie 1710 m. šiauri-

³² Rankraštyje Homolickis pateikė šio dokumento tekstą originalo kalba ir jo vertimą. Kurczewskis šio teksto nepateikė, apsiribojo tik paminėjęs, kad kapitula nusprendė pastatyti Vytauto atminimui epitafiją: *9 października. Postanowiono dla uczczenia pamięci Witolda wzniesć splendidum epitaphium, nie załując kosztów* (l. 598) (*Kościół zamkowy*, t. 2, p. 267).

³³ Albert Wijuk Kojalowicz, *Historiae Litvanæ Pars altera, seu de Rebus Litvanorum*, Antverpiae: Jacobum Meursium, 1669, p. 138: *Memoriam eius [Vitoldi] ad postuos renovavit Bona Sforcia Regina Poloniae marmoreo tumulo ad dextrum arae maioris latus excitabo*.

³⁴ Michał Homolicki, „Katedra Wileńska“, p. 110–123.

³⁵ Klausimą apie du Vytauto altorius atkakliai kėlė Kitkauskas, bet galutinės išvados nepateikė; žr. Napoleonas Kitkauskas, *Vilniaus arkikatedros požemiai*, p. 60–63. Į komplikuotas dviejų Vytauto altorių Vilniaus katedroje pinkles pateko ir Janickis, be abejonės, pasiremdamas minėtu Homolickio straipsniu; žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 795–798.

³⁶ Homolickio rankraštyje pateikiamas lotyniškas dokumento tekstas ir jo vertimas.

nės navos gale buvo pastatytas Šv. Roko altorius, o jame – mirtinomis maro strėlėmis baudžiančio Kristaus paveikslas. Kapitulos nutarimas per visą vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio vyskupijos valdymo 35-metį net nė karto neprisimintas, nesama net menkiausių užuominų apie kokias nors išlaidas Vytauto atminimui pagerbti. Šioje rankraščio vietoje Homolickis padėjo peržiūrėti Kapitulos aktus jam daug padėjusiam tuometiniam archyvarui Ignotui Pileckiui (Ignacy Pilecki).

1763 m. kanauninkas Adomas Tadas Kolontajus (Adam Tadeusz Kołłątaj) netoliese, prie zakristijos durų pastatė Šv. apaštalo Tado altorių³⁷. Jis stovėjo tikriausiai ten, kur dabar yra generolo Tomo Antano Vavžeckio (Tomasz Antoni Wawrzecki, 1759–1816) antkapis, prie durų į zakristiją. Po Lauryno Gucevičiaus rekonstrukcijos katedra ištuštėjo. Bet ne Gucevičius buvo kaltas, rašo Homolickis, kad Vytauto kapavietės neberandame, nors daugelis pirmiausia kaltino paskutinės rekonstrukcijos architektą. Šią nuomonę, anot jo, išplatino 1828 m. katedros vizitatoriai³⁸. Jis nenurodė, kas buvo šios minties autorius, tik paminėjo, kad tai kapitulos narys, Bonos Sforzos užsakyto antkapio praradimu apkaltinęs ir kapitulą, ir Gucevičių³⁹.

Homolickis jautė širdgėlą dėl pasklidusių ir išsisknijusių klaidingų Vytauto kapavietės interpretacijų. Jam atrodė, kad jo darbas turėtų pasitarnauti teisingumo atstatymui. Tačiau taip neatsitiko. Ne tik jo rankraštis neišvydo dienos šviesos, bet ir analitinis darbas, kuriam, kaip matyti

³⁷ Šios informacijos nėra Kurczewskio publikuotuose išrašuose.

³⁸ Diecezijos vizitaciją 1828 m. vasario mėnesį įsakė atlikti naujai paskirtas administratorius arkivyskupas Kasparas Kazimieras Cieciovskis (Kacper Kazimierz Cieciszowski, 1745–1831), ją atliko prelatas Jonas Civinskis (Jan Cywiński, 1772–1846). Dokumento signatūra: VUB RS, f. 57–B 53–1, katedros vizitacijos tekstą (l. 3–43v) pasirašė Kazimieras Dmochovskis (Kazimierz Dmochowski, 1780–1851) ir Aloyzas Osinskis (Alojzy Osieński, 1770–1842). Vizitacijoje (l. 20) pateiktas katedros rekonstrukcijos metu sunaikintų 34 antkapių sąrašas (*Nagrobki zniszczone w Katedrze pod czas iey przerabiania, odnowią się w pamięci w życiach Biskupów Wileńskich układanych od X. Aloizego Osieńskiego*). 31 pozicijoje aprašytas Vytauto antkapis: *Witolda Alexandra W: X: Lit. Postawiony od Bony Królowej; a od Waleryana Szuszkowskiego Biskupa w ołtarz Witoldowski włożony, i kości jego w nim umieścić 1573*.

³⁹ Homolickis karštai prieštarauja Gucevičiaus kaltintojams: *Azali teraz już przynajmniej zaprzestaną obwiniać Gucewicza o zburzenie nagrobka Witolda przez Boną jeszcze Królową umieszczonego?!! Azali przestaną pisać, że ten pomnik zniknął dopiero w ostatniej restauracji kościoła? Tak to trudno jest wykorzystać błąd przez opisującego wizytę katedry wileńskiej w r. 1828 z niesłusznym oskarżeniem v. kapituły, której był członkiem, i Wawrzynca Gucewicza nieostroźnie posiany*. Reikia pasakyti, kad turimame 1828 m. katedros vizitacijos tekste tokių kaltinimų aptikti nepavyko. Vis dėlto norint geriau išsiaiškinti šią istoriją, reikėtų atlikti papildomą istoriografinį tyrimą ir palyginti Starowolskio 1655 m. paskelbtą ir vėlesnius katedros antkapių sąrašus.

iš daugybės pribraukymų, atidavė daug laiko ir jėgų, Kirkoro publikacijų dėka perteiktas gerokai supaprastintas, daugiau kaip šimtmetį klaidino tyrinėtojus⁴⁰.

Baigdamas šią katedros tyrimų dalį Homolickis spėjo: ne tiek svarbus būtų antkapio likimas, kiek Vytauto kaulų, kurie po 1610 m. gaisro turėjo būti įleisti giliai į sieną, prie kurios stovėjo Dievo Kūno altorius. Homolickis buvo įsitikinęs, kad buvusią Vytauto arba Dievo Kūno altoriaus vietą užėmė skulptoriaus Thomasso Righi (1727–1802) sukurta Dievo Meilės statula. Ji stovi gilioje nišoje. Homolickis klausė: ar kartais kalant šią nišą nebuvo sunaikintas Vytauto kapas, jeigu jo palaikai buvo įmūryti rytinėje sienoje tiesiai už altoriaus? Ir pats atsakė: tikiu, kad ne, nes jeigu ten Vytauto marmurinis antkapis buvęs pastatytas, jis turėjo stovėti ne pačiame altoriuje, nes Vytautas nebuvęs šventasis, o šone, greta, galbūt, arčiau Didžiojo altoriaus⁴¹. Homolickis rašo tikįs, kad Vytauto kaulai tebeslypi dabartiniame Didžiajame altoriuje. Jis sielojosi, kad jeigu perkeliant Vytauto altariją ir po 1610 m. gaisro remontuojant katedrą didžiojo kunigaikščio, vienos iškiliausių Lietuvos istorinių asmenybių palaikai ten nebuvo perkelti, mes jų niekada nebeatrasime (!)⁴².

Kelios išvados. Mykolo Homolickio spausdinti ir rankraščiuose išlikę tekstai moko, kad prieš imantis spręsti kokią nors istorinę problemą, būtina iširti ir kritiškai įvertinti rašytinius šaltinius. Tokio darbo, kokį paliko Homolickis, pristigo atliekant natūrinius Vilniaus katedros tyrimus. Homolickio tekstas *Vitoldianos fragmentai* – tai tarsi mokslininko testamentas,

⁴⁰ Apie kritinio požiūrio stygių daugelyje šiuolaikinių publikacijų plačiau žr. Marek Janicki, *op. cit.*, passim.

⁴¹ Kaip tik čia 1853–1859 m. buvo sukurta didžiojo kunigaikščio Vytauto atminimo vieta: Eustachijaus Tiškevičiaus lėšomis įtaisyta epitafija su antkapio tekstu, kurią sukūrė skulptorius Juzefas Kozlovskis (Józef Jerzy Kozłowski, 1814–1863), virš jos pakabintas Vytauto portretas, dovanotas arkivyskupo Vaclovo Žilinskio (Wacław Żyliński, 1803–1863), o po juo – Mogiliavo arkivyskupo Antano Fijalkovskio (Antoni Fiałkowski, 1797–1883) dovanotas Dievo Motinos su kūdikiu paveikslas iš Senujų Trakų benediktinų bažnyčios, vadintas Vytautiniu. Neatsitiktinai šio įpaminklinimo vieta buvo parinkta remiantis Homolickio konsultacijomis. Plačiau žr. Marek Janicki, *op. cit.*, p. 794.

⁴² Šį tyrimą Homolickis užbaigia emociškai: *Pomnik ten i nagrobek koniecznie musiał być osadzony na boku Epistoły ołtarza Bożego Ciała, i bliżej pomknięty ku Wielkiemu ołtarzowi. [...] Jezeli więc trumienka była pod nim głęboko wmurowana, nie traćmy wielkiej otuchy, że kości wielkiego Witolda jeszceby i dotąd w ścianie kościelnej trwać mogły. Pocieszajmy się myślą, że olbrzym Righiego stoi tylko na straży szczędów i olbrzymiej sławy bohatera i nigdy już nie dopuści, żeby je świętokradzka ręka znieważać miała.*

kuriame jis ne tik paliko gaires, ką reikėtų perskaityti, kaip suprasti ir panaudoti dar tebeprieinamus archyvinius Vilniaus kapitulos dokumentus, bet ir parodė savo tyrimo virtuvę, ieškojimų kryptis, paklydimus ir taiklius pastebėjimus. Turime pripažinti, kad nedaug tėra taip atidžiai ir kritiškai perteiktų šaltinių, susijusių su Vilniaus katedros istorija. Todėl šis nepaskelbtas Homolickio darbas ir po pusantro šimto metų nenustoja mokslinės vertės. Rankraščio dalyje, skirtoje Vytauto kapavietei, autorius, remdamasis Vilniaus kapitulos aktais, atskleidė katedros pastato ir jo vidaus įrangos pokyčių chronologiją. Jo nuomone, Jogailos funduota bažnyčia, sudegusi 1399 m., buvo atstatyta tokio pat dydžio ir išstovėjo iki 1530 m. gaisro. Atidžiai skaitydamas dokumentus Homolickis pateikė svarbių išvalgų apie didžiųjų kunigaikščių šeimos narių kapus. Labiausiai jį domino Vytauto kapavietės, antkapio ir altoriaus vietų kaita. Tai itin painus klausimas, nes šie objektai buvo prarasti dar XVII a., o šaltinių tekstai nepakankami ir dažnai nepatikimi. Tikra yra tai, kad Vytauto antkapį vyskupas Valerijonas Protasevičius 1573 m. perkėlė į šiaurinės navos galą, prie Dievo Kūno altoriaus. Homolickis blaiviai įvertino padėtį konstatuodamas, kad atrasti kokius nors Vytauto kapavietės likučius dabartinėje katedroje nebeįmanoma. Bet kaip tikras romantikas jis tikėjosi, kad didžiojo kunigaikščio kaulai tebeguli užmūryti giliai po katedros Didžiuoju altoriumi.

Adomas Honoris Kirkoras buvo itin veiklus, produktyvus ir plačiai žinomas kultūros veikėjas bei publicistas, gyvenimo pabaigoje palaikęs aktyvius ryšius su lietuviais⁴³. Didžiojo kunigaikščio Vytauto tautinės ir politinės figūros reikšmė tautinio atbudimo metais lietuviams buvo labai svarbi, jo įtaka nemenkiau domino ir lenkus. Kodėl Kirkoras taip pasielgė su į jo rankas patekusių Homolickio rankraščiu *Vitoldianos fragmentai* – juo pilnai pasinaudojo savo tekstuose, bet nutylėjo, kad šį rankraštį turėjo pas save (o Homolickio parengtus atsiminimus apie Jozefą Franką juk perdavė spaudai), – atsakymas, žinoma, gali būti tik hipotetinis. Ar tai

⁴³ Domas Kaunas, „Adamo Honory’io Kirkoro knygų leidyba lietuvių kalba Rusijos imperijos įvesto lietuviškosios spaudos draudimo laikais“, in: *Knygotyra*, Vilnius, 2018, t. 71, p. 71–102; Reda Griškaitė, „Tarp senosios ir naujosios Lietuvos: testamentinės Adomo Honorijaus Kirkoro ištarmės“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2018-2*, Vilnius, 2018, p. 111–143. Vytautas Urbanavičius kaip teigiamą reiškinį įvertino Kirkoro veikalo *Grobny wielkopsiążęce i królewskie w Wilnie* (1882) vertimą į lietuvių kalbą *Kapai didzių kunigaikščių ir karalių Vilniuje* ([iš lenkų kalbos vertė Petras Vileišis], Tilžė: Otto v. Mauderode’s spaustuve, 1898) ir jį persispausdino savo knygoje; žr. Vytautas Urbanavičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų panteonas Vilniuje*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2018, p. 170–182.

atsitiktinumas, kad paskutiniame savo gyvenimo dešimtmetyje Kirkoras aktyviai naudojosi Homolickio rankraščiu ir vieną po kito skelbė tekstus, skirtus Vilniaus katedrai ir Vytauto kapavietei? Užgimstančios *Auszros* metais Kirkoro puoselėta rašinių tematika, dėmesys jo publikacijoms ir jų vertimai į lietuvių kalbą (pirmieji pasirodė 1884 m.) negalėjo nekelti emocijų lietuviškumo idėja susirūpinusiems inteligentams. XIX a. pabaigoje Kirkoro darbai galėjo teigiamai pasitarnauti žadindami lietuvių inteligentų savimoneį ir vaizduotę.

Bet šiems Kirkoro asmenybės ir elgesio su Homolickio rankraščiu niuansams bei klausimui, kokį poveikį tokiam jo elgesiui turėjo ryšiai su lietuviškuoju sąjūdžiu spaudos draudimo periodu, turėtų būti skirtas atskiras tyrimas.

2017–2022

MICHAŁ HOMOLICKI'S MANUSCRIPT ON
VYTAUTAS'S TOMB, HIS TOMBSTONE,
AND THE ALTAR IN THE OLD CATHEDRAL OF VILNIUS

Summary

This article looks at 'Fragmenta Witoldowskie', a previously unknown manuscript by the cultural historian Michał Homolicki (1791–1861), which was found in the personal archive of Adam Honory Kirkor (Cracow, Jagiellonian Library, rps 4497/IV, vol. 17). The work examines a section of the manuscript where, while researching the documents of the Vilnius Cathedral Chapter, Homolicki discovered the chronological development of the cathedral building as well as the tomb, the tombstone, and the altar of Vytautas, Grand Duke of Lithuania. According to him, after burning down in 1399, the cathedral, which was funded by King Jogaila, was rebuilt in exactly the same size and survived until the fire of 1530. During the reconstruction, the cathedral was extended eastwards and became wider, acquiring three naves. The question of the reconstruction is a complicated one due to all ancient tombs being lost in the seventeenth century and the insufficiency as well as unreliability of the archival sources. We can confirm that in 1573, Bishop Walerian Protasewicz moved the tombstone of Vytautas to the eastern part of the cathedral's northern nave, near the Corpus Christi altar. Homolicki ascertained that it was impossible to discover any remains of Vytautas's tomb in the contemporary cathedral. He expected the remains of the grand duke to be walled up deeply under the High Altar.

The Archaeological Commission of Vilnius handed Homolicki's manuscript over to Adam Honory Kirkor (1818–1886), who promised to publish it. However, he failed to do that, moved to Cracow, and from 1877 began publishing his own writings on Vilnius Cathedral, in which he used Homolicki's research without acknowledging that he still had the latter's manuscript in his possession. His publications coincided with the rise of the Lithuanian national movement and in 1884 their translation into Lithuanian began (first published in 1898, the latest publication in 2018). However, all these years the public has been unaware that Kirkor used Homolicki's manuscript.